

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

**на тему: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДЕВІАЦІЇ ТА РІВНЯ ТРИВРЖНОСТІ У
ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ**

Виконав: студент IV курсу, групи 6.0539-1

спеціальності: 053 Психологія

освітньої програми: Психологія

Юхименко Владислав Юрійович

Керівник: к. психол.н., доцент кафедри психології

Овсяннікова В.В

Рецензент: д.психол.н., професор кафедри психології

Ткалич М.Г.

Запоріжжя – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти бакалаврський
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

« ____ » _____ 2023 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Юхименко Владислав Юрійович

Тема роботи Взаємозв'язок девіації та рівня тривожності у підлітковому віці
керівник роботи Овсяннікова В.В к. психол.н., доцент кафедри психології
затверджені наказом ЗНУ від «22» 02 2023 року № 341-с

2. Строк подання студентом роботи _____
3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: на основі психологічної та методичної літератури вивчити поняття «девіантна поведінка»; вивчити психологічні особливості старшого підліткового віку; розглянути психологічні проблеми учнів старшого підліткового віку, схильних до девіантної поведінки; організувати та провести емпіричне дослідження з метою виявлення схильності до девіантної поведінки у учнів старшого підліткового віку, опрацювати отримані дані, сформулювати висновки на основі аналізу та інтерпретації результатів дослідження.
5. Перелік графічного матеріалу: 5 таблиць
6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання Прийняв
Вступ	Овсяннікова В.В, професор		
Розділ 1	Овсяннікова В.В, професор		
Розділ 2	Овсяннікова В.В, професор		
Висновки	Овсяннікова В.В, професор		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	лютий-березень 2023 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2023 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень 2023 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	Квітень-травень 2023 р.	Виконано
5	Написання висновків	травень 2022 р.	Виконано
6	Передзахист	травень 2023 р.	Виконано
7	Нормоконтроль	травень 2023 р.	Виконано

Студент _____ В.Ю.Юхименко

Керівник роботи _____ Овсяннікова В.В

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О. М. Грединарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота бакалавра: 38 сторінок, 5 таблиць, 21 джерело, 2 додатки.

Мета: Виявити «психологічні проблеми». Що виникають у учнів старшого підліткового віку з девіантною поведінкою, а саме взаємозв'язок девіантної поведінки і рівня тривожності.

Об'єкт дослідження: девіантна поведінка учнів старшого підліткового віку.

Предмет дослідження: Взаємозв'язок девіації та рівня тривожності у підлітковому віці.

В основу дослідження покладено припущення про те, що девіантна поведінка напряду пов'язана з високим рівнем тривожності у учнів старшого підліткового віку.

Методи дослідження: теоретичні: (аналіз і синтез літератури з обраної проблеми, синтез і узагальнення отриманих результатів); емпіричні (Леус Е.В. Методичний посібник із застосування тесту СДП (Схильність до девіантної поведінки); «Методика діагностики рівня шкільної тривожності» (Філліпса).віці). Статистичні методи: в дослідженні використані математичні методи обробки даних з подальшим узагальненням.

Наукова новизна полягає в тому, що ми будемо досліджувати зв'язок девіантної поведінки учнів старшого підліткового віку з такою психологічною проблемою як тривожність.

Практичне значення цієї роботи полягає у тому, що результат нашого дослідження та підготовлена теоретична основа буде використана будь якими спеціалістами, що працюють з учнями старшого підліткового віку та мають інтерес до теми девіантної поведінки.

ТРИВОЖНІСТЬ, ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА, ПІДЛІТКОВИЙ ВІК, ДЕВІАЦІЯ, ВІДХИЛЕННЯ

SUMMARY

Yukhymenko V.Y. The Correlation between Deviance and Anxiety Levels in Adolescence

Bachelor's qualification work: 38 pages, 5 tables, 21 sources, 2 appendices.

Objective: To identify "psychological problems". That arise in older adolescent students with deviant behaviour, namely the relationship between deviant behaviour and anxiety.

Object of study: deviant behaviour of senior adolescent students.

Subject of the study: The relationship between deviance and anxiety in adolescence.

The study is based on the assumption that deviant behaviour is directly related to high levels of anxiety in older adolescents.

Research methods: theoretical: (analysis and synthesis of literature on the selected problem, synthesis and generalisation of the results); empirical (Leus E.V. Methodological guide to the use of the SDB test (Deviant Behaviour Disorder); "Methodology for diagnosing the level of school anxiety" (Phillips). Statistical methods: the study used mathematical methods of data processing with subsequent generalisation.

The scientific novelty of the study is that we will investigate the relationship between deviant behaviour of older adolescent students and such a psychological problem as anxiety.

The practical significance of this work is that the results of our study and the theoretical framework prepared will be used by any specialists working with older adolescents and interested in the topic of deviant behaviour.

Key words: anxiety, deviant, behavior, adolescence, deviation, deviance.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	9
1.1 Сутність і зміст поняття девіантної поведінки.....	9
1.2 Психічні особливості старшого підліткового віку.....	14
1.3 Психологічні проблеми девіантної поведінки учнів старшого підліткового віку.....	17
1.4 Взаємозв'язок девіантної поведінки та високого рівня тривожності.....	23
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ З РІВНЕМ ТРИВОЖНОСТІ У СТАРШОМУ ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	27
2.1 Організація та проведення дослідження девіантної поведінки у учнів віком 15-16 років.....	27
2.2 Перевірка кореляційного зв'язку між девіантною (делінквентною) поведінкою та рівнем шкільної тривожності.....	33
ВИСНОВКИ.....	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	37
ДОДАТКИ.....	39

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема девіантної поведінки учнів старшого підліткового віку є однією з актуальних соціально-педагогічних проблем. Актуальність цієї проблеми полягає в тому, що на сьогодні девіантна поведінка неповнолітніх розглядається як свідчення недоліків у освіті, складної соціально-економічної ситуації в країні, та сукупність антигромадської поведінки та злочинності неповнолітніх у певній сфері – як серйозний показник недоліків профілактичної та виховної роботи.

Шляхом особистого дослідження яке було проведено під час практики за допомогою опитування вчителів які викладають у старшій школі були виявлені найбільш виражені такі форми девіантної поведінки: куріння – 65%; грубість, нецензурна лексика – 50%; зриви уроків та їх пропуски – 25%; вживання алкоголю – 12%; наркотичні залежності – 10%.

Проблема девіантної поведінки є багатосторонньою і досліджується фахівцями з різних галузей науки. Зокрема можна перелічити роботи таких авторів, як О.Л. Христук, К.Хорні, Л.Б. Шнайдер та інші.

Мета: Виявити «психологічні проблеми». Що виникають у учнів старшого підліткового віку з девіантною поведінкою, а саме взаємозв'язок девіантної поведінки і рівня тривожності.

Об'єкт дослідження: девіантна поведінка учнів старшого підліткового віку.

Предмет дослідження: Взаємозв'язок девіанції та рівня тривожності у підлітковому віці.

Гіпотеза дослідження: девіантна поведінка напряду пов'язана з високим рівнем тривожності у учнів старшого підліткового віку.

Завдання дослідження:

1. На основі психолого-педагогічної та методичної літератури вивчити поняття «девіантна поведінка».
2. Вивчити психологічні особливості старшого підліткового віку.
3. Розглянути психологічні проблеми підлітків старшого підліткового віку, схильних до девіантної поведінки, соціально-психологічні причини, що зумовлюють девіантну поведінку.
4. Організувати та провести емпіричне дослідження з метою виявлення схильності до девіантної поведінки у учнів старшого підліткового віку, опрацювати отримані дані, сформулювати висновки на основі аналізу та інтерпретації результатів дослідження.

Методи дослідження – для досягнення нашої мети і перевірки гіпотези ми використали теоретичні, емпіричні та статистичні методи дослідження.

Емпіричні методи: Леус Е.В. Методичний посібник із застосування тесту СДП (Схильність до девіантної поведінки); «Методика діагностики рівня шкільної тривожності» (Філліпса).

Статистичні методи: в дослідженні використані математичні методи обробки даних з подальшим узагальненням.

Наукова новизна полягає в тому, що ми будемо досліджувати зв'язок девіантної поведінки учнів старшого підліткового віку з такою психологічною проблемою як тривожність.

Практичне значення цієї роботи полягає у тому, що результат нашого дослідження та підготовлена теоретична основа буде використана будь якими спеціалістами, що працюють з учнями старшого підліткового віку та мають інтерес до теми девіантної поведінки.

Валідність та надійність результатів дослідження підтверджується використанням надійних та перевірених методик для психодіагностичних процедур.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновку, списку використаної літератури (найменувань). Також робота містить додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРИТИЧНІ ОСНОВИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

1.1. Сутність і зміст поняття девіантної поведінки

Девіантна поведінка є предметом дослідження в різних науках, таких як: соціологія, психологія, педагогіка, тощо. Психологічна наука досліджує явище девіантної поведінки з точки зору її мотиваційних компонентів, внутрішніх особливостей та чинників суб'єктивного світу особистості, що відхиляється від норми [6, 8].

Термін девіантна поведінка був введений в соціологію та криминологію американським соціологом Е. Сатерлендом. Він першим висунув теорію диференціальної асоціації, що розглядає відхилення в поведінці як результат соціалізації. У своїх дослідженнях він використовував термін «девіація» для опису асоціальних, незаконних або нестандартних форм поведінки людей [1, 2].

Можна стверджувати, що психологія девіантної поведінки входить у спектр дисциплін, на одному з полюсів якого розміщена психіатрія (психопатологія і патопсихологія), на іншому – загальна психологія. Принципова відмінність між дисциплінами полягає в підходах до діагностики і терапії девіацій поведінки.

За І.С. Коном девіантна поведінка – це система вчинків, що відхиляється від загальноприйнятої. Натомість у психологічному словнику надається нове поняття, за яким девіантна поведінка – це дії, що не відповідають офіційно встановленим або фактично сформованим у даному суспільстві нормам і призводить порушника до ізоляції, лікування, виправлення або покарання [16, 15].

Взявши до уваги дослідження науковців у різних галузях психології, що розглядають девіантну поведінку, можна виокремити біологічний, психологічний, та соціологічний підходи. Вперше більш розгорнуте пояснення девіації дав Б. Дюркгейм. За його словами, основною причиною девіантної поведінки є аномія, «відсутність регуляції», безномірність.

Біологічний підхід. Американський лікар і психолог У. Шелдон виявив зв'язок між типами самотофізичної будови людини, його темпераментом та формами поведінки. За його теорією виділяють три види статури: ендоморфний, мезоморфний та ектроморфний. Вони корелюються з трьома типами темпераменту: вісцерогонія, соматотонія, церебротонія. Наприклад, соматотонікам притаманні потреба в задоволенні, енергійність, прагнення до панування та влади, агресивність та нечутливість.

Психологічний підхід. Відповідно до цього підходу, що розглянув З. Фрейд, девіантна поведінка особистості виявляється коли психологічний захист спрямований на зменшення напруги внаслідок неефективної взаємодії трьох структур особистості Ід, Его і Супер-Его, є недостатнім для повноцінного функціонування особистості. Цей процес здебільшоко відбувається у підлітковому віці.

Соціологічний підхід. За Е. Дюркгеймом, девіація відбувається через порушення або відсутності ясних соціальних норм. А К. Шоу та Г. Маккей вважають, що девіації виникають у тих випадках коли культурні цінності, норми і соціальні зв'язки руйнуються, слабшають чи стають суперечливими [11, 153].

Для того щоб поведінка була девіантною вона повинна суперечити загальноприйнятим соціальним нормам, а не обмежуватися лише думками і почуттями особистості. Якщо особистість відчуває або думає, що відрізняється від загальноприйнятих норм, це ще не є девіантною поведінкою.

Дослідження девіантної поведінки зазвичай здійснюється в контексті її зв'язку з різними факторами, такими як соціальне середовище, генетика, психічне здоров'я, культурні впливи тощо.

В основі відхилення лежить поняття «норма». Норма – середнє значення будь якого атрибут; найпоширеніший, середній варіант процесу, діяльності; ідеальний бажаний тип, зразок, стандарт.

Девіантну поведінку можна розділити на дві групи: поведінка, що відхиляється від норм психічного здоров'я, тобто наявність у людини явної або скритої психопатології; та поведінка, що відхиляється від моральних норм людського гуртожитку і, що проявляється в різноманітних формах соціальної патології – таких як пияцтво, проституція, наркоманія та інші. Такий вид девіації виражається у формі провин або злочинів [14, 139].

Девіантну поведінку необхідно відрізнити від поведінки, пов'язаної з патологією мозку. Важливу роль у виявленні девіантної поведінки відіграють дефекти особистісного розвитку, що поєднуються з недоліками. Помилками у вихованні та негативним впливом несприятливої ситуації в найближчому оточуванні – сім'ї, референтній групі.

Деякі вчені пропонують використовувати очікування відповідної поведінки як норму, деякі пропонують стандарти, моделі поведінки. Девіантними можуть бути не тільки дії, але й переконання, ідеї. Він один із перших торкнувся теми девіантної поведінки Д.Е. Дюркгейм. Він ввів поняття аномії. Аномія – це стан руйнування або ослаблення нормативної системи суспільства, що викликається різкими змінами, тобто аномією – соціальною дезорганізацією.

Значно розвинув і трансформував цей термін Р.К. Мертон. Аномія – це результат конфлікту між «культурою» і «соціальною структурою», нормальними, легальними засобами та спонукання до пошуку нових

(нелегальних) способів задоволення потреб. Він виділяє п'ять способів «аномічної адаптації» в різних формах адаптації:

- Конформність;
- Інновація;
- Ритуалізм;
- Ретрінізм;
- Бунт.

Американський соціолог-теоретик Т. Парсонс розширив типологію Мертоні і сформулював вісім типів девіантної поведінки. Парсонс пояснює появу девіантних мотивів невідповідністю очікування. Він розглядає поведінку підлітка через поняття «аномія» - стан при якому цінності і норми не є більш чіткими показниками правильної поведінки або втрачають своє значення. Ця причина пояснює парадокс системи цінностей, в якій цінності особистого успіху та його досягнення займають центральне місце. Дотримання ними посилює структурну диференціацію суспільства, що призводить до конфліктів і девіантної поведінки [18, 74].

Теорія психоаналізу Фрейда пояснювала в відхилення в поведінці фіксацією на одному етапі психосексуального розвитку. А. Адлер, Е. Фромм, К. Хорні, відзначаючи такі характерні риси девіантів, як агресивність, комплекс неповноцінності та підвищена тривожність, вбачають причини девіантної поведінки в неврозах, сексуальних розладах, несвідомих потягах особистості. Такими несвідомими, пригніченими потягами З. Фрейд вважав лібідо, А. Адлер – прагнення до переваги над іншими, до влади, Е. Фром – потяг до страждання та смерті, К. Хорні говорила про несвідоме прагнення особистості до безпеки.

Проблема агресії, тривожності та відхилень у поведінці розглядалася як форма самоствердження в концепціях А. Бандури, А. Басса, М. Лазаруса. А. Маслоу розробив концепцію психологічно здорової людини. У теорії мотивів

людини він розрізняє вроджені базові потреби і мета потреби, незадоволення яких призводить до психопатологій (страждання, апатії, цинізму).

Аналізуючи теоретичні підходи до девіації, Ч. Фрейзер виділяє три підходи:

- З позиції соціалізації;
- З позиції соціально-психологічної реакції;
- З позиції соціального контролю.

Н.Дж.Смелзер виділяє три складові девіації:

1. Особа з девіантною поведінкою;
2. Норма (очікування), яка є критерієм оцінки девіації;
3. Інша людина, соціальна група, що реагує на поведінку девіантної особи.

Девіантність визначається на його думку, відповідністю чи не відповідністю дій з соціальним очікуванням [6, 9].

У сучасній психології є різні підходи до розуміння поняття девіантної поведінки. Так А.Є. Лічко розглядав два основні питання:

1. Делінквентна поведінка – це ланцюг дрібних вчинків, правопорушень, тих які не підпадають під статтю кримінального кодексу;
2. Девіантна – поняття ширше, воно включає не тільки делінквентність, але й інші порушення поведінки [19, 1].

Деякі психологи підкреслюють, що девіантна поведінка явище відносно «закрите», оскільки те що вважається девіантною поведінкою в одній культурі, не є такою в іншій. Але психологи підкреслюють, що девіантна поведінка частіше за все проявляються у підлітковому віці, та пов'язана з психологічними особливостями цього віку. Наприклад підвищений рівень тривоги через навчання та зміни на фізіологічному та психологічному рівні призводять до відхиляючої поведінки.

1.2. Психічні особливості старшого підліткового віку

Старший підлітковий вік випадає на 15-17 років, що відноситься до учнів старшої школи. У цей період учні зазнають значних психологічних та емоційних змін, коли вони переходять від дитинства до дорослого життя.

З аналізу досліджень Михайлишина У.Б. можна зробити висновки, що існує взаємозв'язок між девіантною поведінкою та стилем сімейного виховання. Наприклад, чим більше будуть домінувати такі стилі як «гіпопротекція», «ігнорування потреб дитини», «надмірність санкцій», «нестійкість стилю виховання», почуття вини, тривоги та напруженості, тим більше буде проявлятися девіантна поведінка, а саме агресивність та залежності (наркотична та алкогольна).

Та навпаки, якщо будуть домінувати «гіперпротекція», «потурання», «недостатність вимог-заборон до дитини» та «мінімальність санкцій», тим менше буде проявлятися агресивність, схильність до наркотичної та алкогольної залежності [11, 167].

Існує декілька типологій девіантної поведінки: тип делінквентності, тип залежності, патохарактерологічний тип, психопатологічний тип, та тип поведінки заснований на гіперболізації.

Вікова стратифікація включає вікові системи психосоціальних очікувань. З одного боку, «підлітковий вік» означає завершення фізичної зрілості, особливо статевої, а з іншого – перехід від залежного дитинства до стадії самостійності та усвідомлення соціальної зрілості [2, 168].

Підлітки є особливо вразливою групою у сучасних проблемах соціалізації. За віковою нормою вони перебувають у стані внутрішніх та зовнішніх конфліктів, фізіологічних та психологічних змін, пошуку нових орієнтирів. Особливо актуальною потребою є потреба в соціалізації, а

саме спілкуванні з однолітками та психологічному відокремленні від дорослих [3, 10].

Особливості підліткового віку, з одного боку – це прагнення до колективності; з іншого – це поєднання самовпевненості з розгубленістю, довірливості зі скепсисом, негативізму з товариськістю. Особливе місце посідає активно формуючі в цей період вольові якості особистості, які є основою для загальної підготовки підлітків до дорослого життя. До таких якостей особистості можна віднести: цілеспрямованість, дисциплінованість, упевненість, ініціативність, самостійність, сміливість, наполегливість, рішучість. Усі ці вольові якості органічно пов'язані одна з одною, розвиток і вдосконалення одних допомагає розвитку інших.

З точки зору Виготського люди переживають кризові стани протягом всього життя. І для підліткового віку є своя криза. Поняття «криза» в контексті підліткового періоду частіше за все використовується для того, щоб надати більшій значимості, болючості перехідного стану від дитини до дорослої людини. Як відомо, що саме для підліткової кризи раніше використовувалась така характеристика, як «нормальна патологія» проти чого виступив Л.С. Виготський.

Ось як кризу підліткового віку описував Л.С Виготський:

Криза самовизначення. Старший підлітковий – найважливіший період розвитку, на який припадає основна криза ідентичності. За нею слідує або набуття «дорослої ідентичності», або затримка у розвитку – «дифузія ідентичності».

Інтервал між підлітковим та дорослим станом, коли підліток прагне (шляхом проб і помилок) знайти своє місце в суспільстві. Гострота цієї кризи залежить як від рівня дозволеності більш ранніх криз (довіри, незалежності, активності тощо), так і від усієї духовної атмосфери суспільства [12, 218-219].

І. Бех вважає, що підлітку притаманне почуття дорослості, добто в цей період життя особистість хоче до себе ставлення як до дорослої людини. Причому в цьому віці почуття дорослості не завжди усвідомлене. Для підлітків це є специфічною формою самосвідомості, за своїм змістом вона соціальна.

На думку І. Беґа є два показники почуття дорослості. Перший і головний показник проявляється через потреби підлітка в тому, щоб до нього ставилися як до дорослого, а не як до дитини. Якщо нехтувати цією потребою то підліток починає демонструвати свою образу, у вигляді різних форм протесту. Протест може проявлятися у поганій поведінці, грубіянстві, впертості, протиставленню себе одноліткам та дорослим, виникають конфлікти і зіткнення.

Другим показником є наявність прагнення бути самостійним і захищати окремі сфери свого життя від втручання з боку дорослих [5, 231-232]

Однією з особливостей підліткового віку також є агресія та її прояви. Проаналізувавши теоретичні дослідження можна виявити, що причиною прояву агресії у підлітковому віці часто є властиві цьому віку «залицяння». Це проявляється в різних формах, іноді епізод агресивності виражається з ціллю привабити до себе увагу, зробити акцент на свою статеву або інтелектуальну першість; іноді прояв агресії пов'язаний з невмінням відповідно розкрити власні почуття; також це може виражатися через неспроможну усвідомленість особистих відчуттів. Ще однією причиною агресивної поведінки підлітків може виступати інша психологічна проблема цього віку, а саме потреба у самоствердженні [13, 1].

Загалом старший підлітковий вік – це час значного росту та розвитку, оскільки учні працюють над утвердженням своєї особистості, утвердженням своєї незалежності та долають виклики дорослішання. Хочеться відмітити, що саме в цей період життя учні старшого підліткового віку піддаються психологічному тиску не тільки у школі, але й зі сторони батьків.

Перелічивши особливості підліткового віку можна відмітити, що кризи та переломні моменти частіше за все несуть за собою не тільки розвиток але й психологічні проблеми пов'язані з девіантною поведінкою з якими стикаються велика кількість підлітків. Через складності які доводиться переживати підліткам і проявляється девіантна поведінка.

1.3. Психологічні проблеми девіантної поведінки учнів старшого підліткового віку

Особливості кожного віку важливо знати для підготовки людини до дорослого життя та направлення його життя на різних вікових етапах у відповідності з соціальною метою та інтересами.

Старший підлітковий вік – період життя людини між підлітковим віком та дорослістю. У цьому віці йде велика внутрішня робота з завершенням дозрівання різних систем організму, з усунення диспропорції у розвитку, викликаній нерівномірністю їх дозрівання, що призводить до серйозних навантажень організму загалом і особливо нервової системи.

Перш за все при вивченні такої теми як девіантна поведінка слід визначити саме поняття цього терміну, та близькі до нього поняття, такі як: «поведінка, що відхиляється від норми», «проблемна поведінка», «ризикова», «аморальна», «асоціальна» тощо. Той факт, що разом з терміном «девіантна поведінка» використовуються вище перелічені поняття, свідчить про те, що на сучасному етапі розвитку поняття девіантності помітно розширюється, охоплюючи всі форми порушень поведінки.

Слід підкреслити, що девіантна поведінка в старшому підлітковому віці має свою специфіку, зумовлену низкою різноспрямованих чинників, серед яких можна виділити: соціально психологічні, психолого-педагогічні, психо-біологічні.

Девіантна поведінка – це стійка поведінка особистості, що відхиляється від найважливіших соціальних норм і наносить збитки суспільству чи самій особистості, а також супроводжується її соціальною дезадаптацією.

Основні ознаки та характеристики девіантної поведінки включають:

- Нездатність контролювати свою поведінку;
- Порухення емоційно-пізнавальної сфери;
- Соціальна дезадаптація;
- Повторюваність поведінки;
- Функціонування в межах медичної норми;
- Відповідність загальній спрямованості;
- Нанесення шкоди собі та оточуючим.

У сфері психопатології стосовно девіантної поведінки виокремлюють феномен розладу поведінки, який визначають як повторюваний і стійкий патерн поведінки, у разі якого порушують основні права іншої людини або відповідні даному віку соціальні норми, вимоги та правила. Виокремлюють чотири основні види проблеми поведінки: агресія, спрямована на інших; знищення майна; обман або крадіжка; серйозні порушення правил (відсутність удома, не зважаючи на заборони батьків, втечі з дому, часті прогули школи тощо) [6, 8-9].

Вивчаючи таке досить складне поняття як девіантність як певне відхилення від норм, слід зазначити, що у нормально функціонуючому суспільстві це поняття виступає певною сполучною між нормою і делінквентністю. Вона призводить до розвитку випробовуючі можливі позитивні та негативні наслідки змін [4, 66].

Психологи вважають, що прояви девіантної поведінки людина виявляє в підлітковому віці, саме в той час коли відбуваються зміни всього організму як на психологічному так і на фізіологічному рівнях. Аналіз джерел дає підстави зробити висновки, що дослідження відхиляючої поведінки можна розглядати з

різних позицій: як розрив між цілями суспільства та соціально прийнятими засобами досягнення цих цілей, як особливості будови тіла або як аномалію.

Девіантна поведінка в старшому підлітковому віці може бути проявом різних форм небажаної поведінки, такої як агресія, антисоціальна поведінка, вживання наркотиків, алкогольна залежність, сексуальна поведінка та інші [8, 171-172].

Особливості девіантної поведінки в старшому підлітковому віці можуть бути пов'язані з різними факторами, такими як психологічні труднощі, низька самооцінка, нестабільність емоційного стану, підвищений рівень тривоги, негативний вплив середовища, проблеми в сім'ї та інші. Для попередження девіантної поведінки важливо створювати сприятливі умови для розвитку особистості, виховувати в молодих людях моральні цінності, навички саморегуляції тощо. У деформації різних типів порушень поведінки та їх динаміки визначну роль відіграє ступінь співвідношення біологічних та соціальних факторів у розвитку особистості. Порушення у підлітків може проявлятися через невідвідування школи, або втечі з уроків та інше [20, 69]

Важливо пам'ятати, що у підлітків з девіантною поведінкою є деякі відмінності, такі як:

- Відсутність необхідного досвіду;
- Відсутність навичок логічного мислення;
- Відсутність здатності утримувати увагу на нецікавій для них темі.

Крім того дезадаптивні думки характеризується «автоматичністю», слабкою усвідомленістю, «его-синтоністю» та стійкістю [9, 106-107].

Отже у вчинках учнів старшого підліткового віку проявляються риси девіантної поведінки.

Девіантні дії виступають:

- 1) Як засіб досягнення вадливої мети;

2) Як спосіб психологічної релаксації, зміна заблокованих проблем і перемикання діяльності;

3) Як самоціль, що задовольняє потребу в самореалізації та самоствердженні (девіантна поведінка безпосередньо пов'язана з «Я-концепцією» особливості підлітка).

На основі аналізу наукових джерел та вивченні чинників девіантної поведінки, більш суттєвими є педагогічні чинники та соціально психологічні.

Педагогічні чинники виражаються у порушенні шкільного та сімейного виховання, в основі яких лежать вікові та індивідуальні особливості розвитку, що призводять до відхилень у соціалізації дитини. До педагогічних чинників також відносяться недоліки навчально-виховного процесу, організації внутрішнього шкільного життя:

- Недосконалість організації керування процесами навчання та виховання;
- Професійна непридатність частини вчителів, що виражається в незнанні, вікової психології;
- Низький рівень розвитку й навчальної мотивації учнів.

Соціально-психологічні чинники. В першу чергу аналізуючи соціально-психологічні чинники девіантної поведінки слід звернути увагу на негативні особливості взаємодії зі своїм найближчим оточенням, що може привести до втрати психосоціальної ідентичності. Це може проявлятися у таких факторах: повна або неповна сім'я; рівень та стиль життя сім'ї; психологічний клімат в сім'ї; особливості батьків; характер взаємодії в сім'ї; стиль сімейного виховання; друзі та інші значущі люди. Сучасні дослідники в якості чинників девіантної поведінки виділяють психологічний клімат сім'ї, отже чинник сім'ї можна вважати одним з найважливіших [10, 47-48]

Інтерпретація причин девіантної поведінки тісно пов'язана з урозумінням самої природи цього соціально-психологічного явища. У поведінці людини

поєднується компоненти різних рівнів – біологічного, психологічного та соціального. Звідси впливають підходи до розгляду причин девіантної поведінки підлітків. Психологічний підхід розглядає девіантну поведінку у зв'язку внутрішньо особистісним конфліктом, руйнуванням і самознищенням особистості, блокуванням особистісного зростання, в також станами психічних вад, дегенерацією, деменцією та психопатією. Причину появи відхилень у поведінці та розвитку дитини може бути недостатня сформованість окремих функціональних систем мозку, що забезпечують розвиток вищих психічних функцій (мінімальні мозкові дисфункції, синдром дефіциту уваги, синдром гіперактивності). Такі відхилення розглядаються в галузі неврології та нейропсихології [15, 444-446].

Розвиток людини – це її саморегуляція у процесі діяльності. Проблема полягає в тому, що ця ж саморегуляція пов'язана с багатьма варіантами поведінки, в тому числі і з соціально небезпечними. Зокрема правила поведінки потрібні для урегулювання конфлікту, але ніхто не забезпечує нормальної реакції на ці правила та норми.

Центральний психологічний процес старшого підліткового віку – розвиток самосвідомості та саморегуляції, яке спонукає особистість порівнювати усі свої прагнення та вчинки з певними принципами та образом власного «Я». Чим старша людина, тим більше її виховання перетворюється на самовиховання. Це вимагає від викладача гнучкості, такту, розуміння, готовності прийняти всерйоз особистості учня [17, 150].

Для вивчення проблем прояву девіантної поведінки у підлітків, треба знати її структуру. На базі теоретичних досліджень структури, виділяють три рівні: порушені стереотипи поведінки; порушені моральні норми; та порушені правові норми.

До першого рівня відносять такі відхилення, які не відповідають стереотипним уявленням норми поведінки в суспільстві. Важливим є те, що

мова йдеться про стереотипи, а не про моральні норми, тобто такі особи не чіпають права оточуючих ніяким чином. Їхні дії і справді можуть буди дещо дивними та незвичними для оточуючих, що може викликати обурення та негативну реакцію.

Другий рівень на відміну від першого вже охоплює поведінку та вчинки людини, які зачіпають права оточуючих, що відбувається в разі порушення моральних норм. Така поведінка викликає незадоволення й опір, що свідчить про соціальну дезадаптацію. На цьому рівні соціально дезадаптованими переважно є неповнолітні.

До третього рівня прояву відносяться особи з делінквентною поведінкою, яка в основному позначається як порушення правових норм [8, 172-173].

Важливим чинником у розвитку девіантної поведінки відігріє емоційний інтелект. Зробивши аналіз джерел на тему емоційного інтелекту у девіантних підлітків можна зробити деякі висновки. Встановлено, що розвиток емоційного інтелекту у девіантних підлітків, та підлітків схильних до девіантної поведінки значно нижчий ніж у підлітків з нормативною поведінкою. Більш цікавим є те що різниці у рівні емоційного інтелекту присутні між девіантними підлітками та тими, щ схильні до девіації. Девіантні підлітки показали нижчий рівень емоційного інтелекту [21, 166-168].

Таким чином взявши до уваги всю вищеперераховану інформацію можна виділити те, що девіантна поведінка частіше за все проявляється саме у підлітковому віці та може бути пов'язана зі змінами як психологічними так і фізіологічним. Через стрес та знижений емоційний інтелект може виникати така проблема як тривожність, яку нерідко пов'язують з девіантною поведінкою.

1.4.Взаємозв'язок девіантної поведінки та високого рівня тривожності

Тривожність як поняття у загальному розумінні інтерпретується як психічний стан емоційної напруги, настороженості, хвилювання, душевного дискомфорту, підвищеної вразливості при ускладненнях, загостреного почуття провини і недооцінювання себе у ситуаціях очікування, невизначеності або передчуття неясної загрози значущій рівновазі особистості.

У сучасному світі проблема тривожності серед підлітків є більш актуальною ніж колись. У цей період нестабільного стану у підлітків розвивається рівень цинізму, жорстокості та агресії. За такими зовнішніми проявами криються внутрішні, глибинні переживання – тривога та страхи [7, 2].

К. Хорні відмічав, що людина постійно бориться з тривогою, яка створює відчуття небезпеки. Це призводить до відчуття невпевненості та непотрібності, що може бути причиною неврозів, та девіантної поведінки.

У учнів старшого підліткового віку достатньо багато подразників, таких як невпевненість, тиск з боку вчителів та батьків, проблеми в спілкуванні з однолітками, це призводить до виникнення тривоги, яка веде за собою девіантну поведінку [2, 171].

Девіантна поведінка може впливати на рівень тривожності учнів старшого підліткового віку в різних випадках. Деякі варіанти як девіантна поведінка може впливати на рівень тривожності учнів:

1. Страх перед побоїщами. Учні можуть відчувати страх перед тим, хто проявляє девіантну поведінку, якщо це пов'язано з агресією або насильством. Це може викликати тривогу і негативно впливати на психологічний стан підлітків.

2. Страх перед стигмою. Учні які самі проявляють девіантну поведінку, можуть відчувати страх перед стигмою та соціальним виключенням.

Це також може викликати тривогу та самопочуття учнів старшого шкільного віку.

3. Стрес від небезпеки. Учні старшого підліткового віку можуть відчувати страх та тривогу якщо в їх оточенні з'являється багато людей с девіантною поведінкою. Наприклад вони можуть поширювати наркотичні речовини та алкоголь, що може призвести до девіантної поведінки.

4. Тиск групи. Підлітки можуть відчувати тиск групи. Якщо в їх оточенні багато людей с девіантною поведінкою. Це може викликати тривогу, оскільки учні розуміють, що не вписуються у прийняті норми групи.

5. Соціальний осуд. Учні старшої школи з девіантною поведінкою часто піддаються осуду оточуючих, через те що їх поведінка не відповідає соціальним нормам. Таким чином у людей з девіантною поведінкою підвищується рівень тривоги [6, 57-58]

Підвищений рівень тривожності може мати різні наслідки, включаючи можливість девіантної поведінки у підлітків. Нижче наведено деякі фактори які підвищують рівень тривожності, що призводить до девіантної поведінки:

1. Пошук способів зняття стресу: підлітки можуть намагатися знайти способи зняття стресу через негативну поведінку, таку як вживання наркотичних речовин, алкоголю або прояву агресії. Це може стати шляхом, яким вони намагаються знайти швидкий вихід зі стресової ситуації, але при цьому можуть нашкодити своєму здоров'ю.

2. Негативні взаємини з оточуючими: підвищений рівень тривожності може призвести до конфліктів та негативних взаємин з оточуючими, що може стати причиною девіантної поведінки. Наприклад, підлітки можуть стати агресивними, якщо вони відчують, що їхні права та інтереси порушуються.

3. Вплив навколишнього середовища: у деяких випадках, навколишнє середовище може сприяти девіантній поведінці підлітків з підвищеним рівнем тривожності. Наприклад, якщо підліток живе в середовищі з високим рівнем

насильства або відчуває соціальну нерівність, це може призвести до девіантної поведінки

4. Негативний вплив на здоров'я: підвищений рівень тривожності може мати негативний вплив на здоров'я, що може сприяти девіантній поведінці.

Аналізуючи теоретичні знання на тему старшого підліткового віку, девіантної поведінки та їх взаємозв'язку з тривожністю, можна декілька висновків. Старший підлітковий вік це період достатньо складних змін, як фізіологічних так і психологічних. Ці зміни обумовлені кризами та переломними моментами у житті підлітків. Алей важкість цього процесу нерідко призводить до негативних змін в поведінці учнів.

Підлітки старшого віку стають більш схильними до девіантної поведінки. Така поведінка проявляється у вживанні наркотичних речовин, алкоголю, підвищені агресії, порушенні закону та моральних норм поведінки, на цьому фоні знижується емоційний інтелект, що також може призвести до тривожних станів.

Важливо зазначити, що у підлітків з девіантною поведінкою присутні психологічні труднощі, такі як: низька самооцінка, нестабільність емоційного стану, підвищений рівень тривоги, проблеми в спілкуванні в сім'ї та з однолітками. Також у девіантних підлітків присутні такі відмінності, як відсутність навичок логічного мислення та здатності утримувати увагу на нецікавій для них темі.

Виникнення девіантної поведінки відбувається за різних причин, як соціальних, біологічних так і психологічних. В період значних змін у старших підлітків з'являється почуття тривожності через страх майбутнього та тиску з боку оточуючих, це також може бути одною з причин девіантної поведінки. Але в той же час тривожність може бути її проявом, адже через девіантну поведінку у підлітка з'являється ще більше подразників з якими важко справлятися. Тож

можна зробити висновок, що тривожність може бути як причиною девіантної поведінки так і її проявом.

РОЗДІЛ 2

ЕМПЕРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ З РІВНЕМ ТРИВОЖНОСТІ У СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ.

2.1. Організація та проведення дослідження девіантної поведінки у учнів віком 15-16 років

Основа дослідження: Для дослідження взаємозв'язку девіантної поведінки та тривожності було обстежено учнів 10-го класу ЗОШ №5 м. Токмак, Запорізький район. У дослідженні взяли участь учні 15-16 років. Загальна кількість опитаних 25 осіб, з них 11 дівчат та 14 хлопців.

Етапи дослідження.

Дослідження було організоване поетапно.

1. На першому етапі – підготовчому – вивчалася та аналізувалася психолого-педагогічна література на тему дослідження. Визначалися теоретичні основи дослідження, уточнювалися мита та задача дослідження та шляхи їх вирішення. Виявлялися особливості організації та проведення емпіричного дослідження, відбувався підбір психодіагностичного інструментарію, готувалися бланки та тексти опитувальників.

2. На другому етапі експерименту організовувалися та проводилися тестування з метою виявлення схильності до девіантної поведінки у учнів старшого підліткового віку. Також проводився тест на виявлення тривожності серед підлітків з девіантною поведінкою.

3. На цьому етапі оброблялися дані опитування за допомогою кількісних та якісних методів.

4. На четвертому аналітичному етапі проводився аналіз та інтерпретація результатів дослідження.

Як метод діагностики схильності до девіантної поведінки був обраний «Тест схильності до девіантної поведінки (СДП) Леуса».

Методика призначена для вимірювання і оцінки ступеня виразності дезадаптації у учнів з різними видами девіантної поведінки. Визначають показники виразності залежної поведінки (ЗП), самоушкоджуючої поведінки (СП), агресивної поведінки (АП), делінквентної поведінки (ДП), соціально обумовленої поведінки (СОП) щодо змісту питань, кожне з яких оцінюють у балах за шкалою опитувальника. Залежно від набраної за шкалою суми балів оцінюють ступінь виразності конкретних видів девіантної поведінки. Спосіб дозволяє отримати максимально повну інформацію про наявність різного роду поведінкових девіацій у підлітків під час проведення моніторингових досліджень.

Як метод діагностики тривожності серед підлітків з девіантною поведінкою була обрана «Методика діагностики рівня шкільної тривожності Філліпса»

Рівень шкільної тривожності можна визначити за методикою Філліпса. Тест складається з 58 питань, надається в усному або письмовому виді, методика дозволяє отримати точні результати та легко їх обробити.

Таблиця 2.1

**Результати психологічних досліджень, отримані завдяки методиці
Леуса**

номер	вік	стать	1 шкала	2 шкала	3 шкала	4 шкала	5 шкала
1	15	жін.	16	6	4	9	7
2	15	жін.	17	7	5	9	8
3	16	чол.	15	7	9	6	5

Продовження табл. 2.1

номер	вік	стать	1 шкала	2 шкала	3 шкала	4 шкала	5 шкала
4	15	жін.	23	16	15	19	16
5	15	жін.	15	21	15	8	17
6	15	чол.	26	13	4	5	1
7	15	чол.	15	2	6	7	9
8	16	жін.	20	11	5	9	13
9	15	жін.	15	12	15	8	17
10	15	чол.	12	8	4	3	9
11	16	чол.	19	11	13	18	21
12	16	жін.	23	12	15	20	22
13	15	чол.	25	15	11	17	20
14	15	чол.	17	6	9	3	8
15	15	жін.	15	17	20	11	10
16	16	чол.	11	21	15	18	20
17	15	жін.	9	16	11	13	22
18	16	чол.	20	13	23	15	12
19	15	чол.	16	11	5	9	8
20	15	чол.	15	21	18	15	11
21	15	жін.	22	14	12	19	15
22	15	чол.	17	23	16	20	13
23	16	чол.	11	17	9	22	15
24	16	чол.	13	20	16	11	13
25	15	жін.	10	8	11	7	9

За результатами тестування можна визначити що у кожного виявлено орієнтацію на соціально зумовлену поведінку – реакція групування.

Таким чином можна сказати, що це може бути звичайною рисою у учнів старшого підліткового віку. Також за результатами методики легко виявити людей з девіантною поведінкою.

Таблиця 2.2

**Серед двадцяти п'яти учнів які проходили тестування можна
виділити п'ятнадцять з девіантною поведінкою**

№	Вік	Стать	1 шкала	2 шкала	3 шкала	4 шкала	5 шкала
1.Дереза.М	15	жін.	20	16	15	19	16
2.Лук'яненко.С	15	жін.	20	21	15	8	17
3.Шевченко.А	15	жін.	19	12	15	8	17
4.Переверза.М	16	чол.	16	11	13	18	21
5.Лукаш.О	16	жін.	21	12	15	20	22
6. Шерстюк.В	15	чол.	16	15	11	17	20
7.Мацакова.І	15	жін.	17	17	20	11	10
8.Безручко.Є	16	чол.	18	21	15	18	20
9.Сіланова.Н	15	жін.	23	16	11	13	22
10.Дейнега.Т	16	чол.	16	13	23	15	12
11.Долгорук.Р	15	чол.	21	21	18	15	11
12.Єфименко.В	15	жін.	17	14	12	19	15
13.Клименко.С	15	чол.	19	23	16	20	13
14.Федоров.Д	16	чол.	17	17	9	22	15
15.Федан.В	16	чол.	21	20	16	11	13

Провівши цю методику можу зазначити, що хлопці більш схильні до девіантної поведінки ніж дівчата. Також хочеться відмітити те що у дівчат більший проїв суїцидальних нахилів ніж у хлопців. В цілому виявлення девіантної поведінки дало розуміння про приблизну кільеість учнів х відхиляючою поведінкою.

Наступним етапом ми вирішили провести тестування на тему шкільної тривожності серед учнів з девіантною поведінкою. Провівши тестування ми отримали такі результати.

Таблиця 2.3

Результати психологічного дослідження, отримані завдяки методиці Філіпса

№	Вік	Стать	1 шкала	2 шкала	3 шкала	4 шкала	5 шкала	6 шкала	7 шкала	8 шкала
1.Дереза	15	жін.	14>50%	6>50%	4	4>75%	4>75%	1	2	5=75%
2.Лук'яненко	15	жін.	11=50%	5=50%	6=50%	1	3=50%	1	2	3
3.Шевченко	15	жін.	14>50%	6=75%	8=75%	4>75%	5>75%	4>75 %	0	6>15%
4.Переверза	16	чол.	11=50%	4<50%	6=50%	4>75%	3=50%	2	2	3
5.Лукаш	16	жін.	16>50%	5=50%	2	2	1	1	2	4=50%
6. Шерстюк	15	чол.	12>50%	6=75%	4	3=50%	6=100%	4>75 %	3>7 5%	5>50
7.Мацакова	15	жін.	14>50%	7>50%	5	5>75%	4>75%	3>75 %	2	2
8.Безручко	16	чол.	13>50%	8>50%	7>50%	4>75%	2	2	1	5>50

Продовження таблиці 2.3

9.Сіланова	15	жін.	16>50%	9>50%	8=75%	2	5>75%	3>75 %	4>7 5%	2
10.Дейнега	16	чол.	10	8>50%	6=50%	5>75%	3=50%	1	3>7 5%	4=50%
11.Долгорука	15	чол.	14>50%	5=50%	3	2	4>75%	4>75 %	2	6>50
12.Єфименко	15	жін.	11=50%	4	5	5>75%	2	2	3>7 5%	3
13.Клименко	15	чол.	15>50%	9>50%	10>50 %	6=100 %	4>75%	2	4>7 5%	7
14.Федоров	16	чол.	12>50%	7>50%	4	3=50%	3=50%	4>75 %	5=1 00%	4
15.Федан	16	чол.	16>50%	5=50%	3	4>75%	5>75%	3>75 %	3>7 5%	3

За результатами другого тестування можна виявити, що у більшості досліджуваних учнів старшого підліткового віку з девіантною поведінкою присутня тривожність.

Якщо розглядати кожен шкалу окремо у цифрах можна виявити:

1. Що у кожного опитуваного старшокласника присутня загальна тривожність у школі;
2. У 14 з 15 учнів присутні переживання соціального стресу;
3. У 14 з 15 виявлена фрустрація потреби в досягненні успіху;
4. У 11 з 15 присутній страх самовираження;
5. У 12 з 15 страх перевірки знань;
6. У 7 з 15 страх не відповідати очікуванням оточуючих;
7. У 7 з 15 низька фізіологічна опірність стресу;
8. У 7 з 15 проблеми і страхи у відносинах з вчителями.

Таким чином можна відмітити, що у учнів з девіантною поведінкою присутня така психологічна проблема як тривожність (в особливості шкільна), також стрес та потреба у самовираженні.

2.2 Перевірка кореляційного зв'язку між девіантною (делінквентною) поведінкою та рівнем шкільної тривожності

Таблиця 2.4

Кореляційний аналіз зв'язку між девіантною (делінквентною) поведінкою та рівнем шкільної тривожності

Столбец1	Столбец2	Столбец3	Столбец4	Столбец5
Делінквентна поведінка	Тривожність	Ранг x	Ранг y	d ²
20	14	10,5	9,5	1
20	11	10,5	3	56,25
19	14	8,5	9,5	1
16	11	2	3	1
21	16	13	14	1
16	12	2	5,5	12,25
17	14	5	9,5	20,25
18	13	7	7	0
23	16	15	14	1
16	10	2	1	1
21	14	13	9,5	12,25
17	11	5	3	4
19	15	8,5	12	12,25
17	12	5	5,5	0,25
21	16	13	14	1

Після тестувань які ми провели, треба обчислити коефіцієнт Спірмена за наступною формулою:

$$\text{Ранг} = 1 - \frac{6 \cdot \sum d^2}{n^3 - n} \quad \text{де:}$$

n - Обсяг вибірки

$\sum d^2$ - Сума рангів

Таблиця 2.5

Загальна класифікація кореляційних зв'язків Чеддока

1.	0,1-0,3	низька
2.	0,3-0,5	помірна
3.	0,5-0,7	помітна
4.	0,7-0,9	высока
5.	0,9-0,99	дуже висока

За результатами кореляційного аналізу в нас вийшло:
0,77767857

На основі загальної класифікації зв'язків Чеддока, ми можемо сказати, що кореляція між девіантною поведінкою та рівнем шкільної тривожності висока.

З аналізу результатів проведеного дослідження можна виявити невтішні висновки, що у учнів старшого підліткового віку є період, коли виникають психологічні проблеми, що призводять до девіантної поведінки. Так, провівши тестування нами було виявлено, що серед 22 опитуваних девіантна поведінка була виявлена у 15 підлітків, а це 68% учнів які проходили тестування. При аналізі результатів тестування на тривожність у підлітків з девіантною поведінкою були виявлені невтішні результати, а саме, що у учнів присутня така психологічна проблема як тривожність. Результати дослідження підтверджують те, що девіантна поведінка пов'язана з високим рівнем шкільної тривожності.

ВИСНОВКИ

За допомогою аналізу теоретичних досліджень та тему девіантної поведінки старшого підліткового віку та взаємозв'язку її з високим рівнем шкільної тривожності можна зробити такі висновки. Старший підлітковий вік це вік значних та складних змін як на фізіологічному так і на психологічному рівнях. Ці зміни обумовлені кризами та переломними моментами у переході від дитини до дорослого віку. Але важкість цього процесу нерідко призводить до негативних змін у поведінці учнів старшого підліткового віку.

Підлітки старшого віку стають більш схильними до девіантної поведінки. Така поведінка проявляється у вживанні наркотичних речовин, алкоголю, підвищені агресії, порушенні закону та моральних норм поведінки, на цьому фоні знижується емоційний інтелект, що також може призвести до тривожних станів.

Важливо зазначити, що у підлітків з девіантною поведінкою присутні психологічні труднощі, такі як: низька самооцінка, нестабільність емоційного стану, підвищений рівень тривоги, проблеми в спілкуванні в сім'ї та з однолітками. Також у девіантних підлітків присутні такі відмінності, як відсутність навичок логічного мислення та здатності утримувати увагу на нецікавій для них темі.

Викладена інформація підтверджує теоретичні знання про те, що старший підлітковий вік є періодом значних змін у житті людини. Ці зміни можуть призводити до девіантної поведінки, яка може бути пов'язана з високим рівнем тривожності.

З аналізу результатів проведеного дослідження можна виявити невтішні висновки, що у учнів старшого підліткового віку є період, коли виникають психологічні проблеми, що призводять до девіантної поведінки. Так, провівши

тестування нами було виявлено, що серед 22 опитуваних девіантна поведінка була виявлена у 15 підлітків, а це 68% учнів які проходили тестування. При аналізі результатів тестування на тривожність у підлітків з девіантною поведінкою були виявлені невтішні результати, а саме, що у учнів присутня така психологічна проблема як тривожність. Результати дослідження підтверджують те, що девіантна поведінка пов'язана з високим рівнем шкільної тривожності.

Таким чином взявши до уваги всю теоретичну базу та спираючись на данні які були вилучені завдяки дослідженню, щодо взаємозв'язку девіантної поведінки та рівня тривожності можна зробити висновки, що девіантна поведінка напряду пов'язана з високим рівнем тривожності у учнів старшого підліткового віку, а це означає, що наша гіпотеза підтвердилася.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бужинська С., Хмарська А. Проблеми девіантної поведінки: виклик сучасності. 2020. С. 1-4.
2. Гаджієва А. Ш. к., Адигозелова Ш. А. Психологічні основи впливу емоційного стану на формування девіантної поведінки у підлітків. *Grani*. 2023.
3. Девіантна поведінка: історія, теорія, практика: матеріали конференції / ред.: Максимової Н.Ю, Грись А.М, Максим О.В. Київ, 2021. 106 с.
4. Кондратенко Лариса Олександрівна. Мотивування девіантної поведінки підлітків в сучасному суспільстві. 2019. С. 65–71.
5. Конішевська Любов. Формування імунітету до вживання психоактивних речовин старшими підлітками як тенденція становлення безпеки життєдіяльності. 2018. С. 231–243.
6. Кошова І.В, Кресан О.Д. Психологія девіантної поведінки. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 226 с.
7. Красуля О. Особливості переживання тривожності дітьми підліткового віку. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2018. Т. 9. С. 102–107.
8. Лелик Х. Психологічні особливості девіантної поведінки особистості підліткового віку. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2019. № 1. С. 171–178.
9. Манілов І. Ф. Психологічна корекція девіантної поведінки неповнолітніх методом конфронтаційної сугестії. *Психолого-педагогічні проблеми соціалізації особистості в сучасних умовах*. 2022. С. 106–109.
10. Мафтин Л. Профілактика та корекція відхилень поведінки. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю.Федьков., 2021. 368 с.

11. Михайлишин У. Психологічні особливості девіантної поведінки підлітків у сім'ях із різними стилями виховання. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2020. № 1(51). С. 152–167.
12. Пасько К. М. Проблема підліткової кризи. Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: Матеріали міжнар. науково-практ. конф., м. Суми, 28 лют. – 1 берез. 2019 р. Суми, 2019. С. 218–221.
13. Дубешко Є. В. Психологічні особливості агресивної поведінки підлітків: thesis. 2019.
14. Психічне здоров'я особистості: підручник для вищих навчальних закладів / Максименко С.д та ін. Київ: Вид-во Людмила, 2021. 438 с.
15. Ткач Б. М. Девіантна поведінка: еволюційно-психологічний підхід. *Актуальні проблеми психології. Психологія особистості. Психологічна допомога особистості*. 2015. Т. 11, вип. 13. С. 284–294.
16. Andrusyshyn R. Analysis of features of development development behaviors of adolescents. *Uzhhorod national university herald. series: law*. 2022. No. 69. P. 13–19.
17. Kozak E., Harasymiv T. Deviant behavior in postmodern: the philosophical legal determinants. *Visnik Nacional'nogo universitetu «Lvivska politehnika»*. *Seria: uridicni nauki*. 2017. Т. 2017, № 861. С. 145–154.
18. Lazor K. P. Main theoretical approaches to understanding the causes of deviant behavior in adolescents. *Habitus*. 2021. № 21. С. 72–76.
19. Piletska L., Petrychuk M. Соціально-психологічні особливості девіантної поведінки підлітків. *Вісник Прикарпатського університету: філософські і психологічні науки*. 2019. Т. 1, № 22. С. 91–96.
20. Vovchenko O. A. Psychological aspects of deviant behavior of children and adolescents with special educational needs. *Habitus*. 2022. № 36. С. 67–74.
21. Yevdokimova O. O., Pryimachenko O. M. Peculiarities of emotional intelligence of deviant adolescents. *Habitus*. 2020. Т. 1, № 12. С. 165–169.

ДОДАТКИ

Додаток 1

*Леус Е.В. Методичний посібник із застосування тесту СДП
(Схилність до девіантної поведінки).*

Інструкція: якщо ти згоден з твердженням – Так, не згоден – Ні, не впевнений – іноді.

1. Я завжди стримую свої обіцянки.
2. У мене бувають думки, котрими я не хотів би ділитися.
3. Розлютившись, я не рідко виходжу із себе.
4. Буває, що я розпускаю плітки.
5. Буває, що я говорю про речі, в яких нічого не тямлю.
6. Я, завжди говорю тільки правду.
7. Я люблю похизуватися.
8. Я ніколи не запізнююсь.
9. Всі свої звички я вважаю добрими.
10. Буває сперечаюсь і сварюсь з батьками.
11. Буває, я переходжу вулицю там, де мені зручно, а не там, де належить.
12. Я завжди купую квиток у транспорті.
13. Буває, мені хочеться вилаятися грубими, нецензурними словами.
14. Серед моїх знайомих є люди, які мені не подобаються.
15. Я ніколи не порушую правил суспільної поведінки.
16. Я не хочу вчитися та працювати.
17. Я можу піти з дому жити в інше місце.
18. Мене забирали до поліції за погану поведінку.
19. Я можу взяти чуже, якщо мені треба чи дуже хочеться.

20. Перебуваю на обліку у підрозділі у справах неповнолітніх.
21. Мене часто ображають оточуючі (обзивають, б'ють, відбирають гроші та речі).
22. У мене є засуджені родичі та/або знайомі.
23. У мене бувають сильні бажання, які треба виконати.
24. У мене буває бажання помститися, відновити справедливість.
25. Я не вірю оточуючим.
26. Хочу бути великим та всесильним.
27. Я відчуваю розпач, образу, безсилий гнів.
28. Я заздрю своїм однокласникам, іншим людям, дорослим.
29. Якщо не можна, але дуже хочеться – отже, можна.
30. Сильним і багатим людям необов'язково дотримуватися всіх правил і законів.
31. Я курю.
32. Я вживаю пиво та/або інші спиртні напої.
33. Я нюхав клей, розчинники, пробував наркотики, курильні суміші.
34. Мої батьки зловживають алкоголем.
35. Мої друзі курять, вживають алкоголь.
36. Люди п'ють за компанію для підтримки гарного настрою
37. Пити та курити – це ознаки дорослості.
38. Я п'ю/курю через проблеми в сім'ї, школі, від самотності.
39. Діти та дорослі п'ють і курять, бо це модно та доступно.
40. Діти п'ють і курять із цікавості, по дурості.
41. Задоволення - це головне, чого варто прагнути в житті.
42. Мені потрібні сильні переживання та почуття.
43. Я хотів би спробувати спиртне, цигарки, наркотики, якби цього ніхто не дізнався.

44. Шкідливий вплив на людину алкоголю та тютюну сильно перебільшують.

45. Якщо в моїй компанії буде прийнято, то і я куритиму і питиму пиво.

46. Я рідко жалкую тварин, людей.

47. Я часто сперечаюся чи лаюся з вчителями, однокласниками.

48. Я часто сварюсь із батьками.

49. Я не вибачаю образи.

50. Якщо у мене поганий настрій, то я зіпсую його ще комусь.

51. Люблю пліткувати.

52. Люблю, щоби мені підкорялися.

53. Вважаю за краще суперечки вирішувати бійкою, а не словами.

54. За компанію з друзями можу щось зламати, чіплятися до сторонніх.

55. Часто відчуваю роздратування, огиду, лють, сказ.

56. У мене буває бажання щось зламати, голосно грукнути дверима, покричати, посваритися або побитися.

57. У пориві гніву я можу накричати чи вдарити когось.

58. Я б охоче брав участь у якихось бойових діях.

59. Можу навмисне зіпсувати чужу річ, якщо мені щось не подобається.

60. Я хочу бути дорослим та сильним.

61. Я відчуваю, що мене ніхто не розуміє, ніхто не цікавиться.

62. Я відчуваю, що від мене нічого не залежить, безнадійність, безпорадність.

63. Я можу завдати собі болю.

64. Я взявся б за небезпечну для життя справу, якби за це добре заплатили.

65. Було б краще, якби я помер.

66. Я відчуваю провину перед оточуючими, батьками.

67. Я не люблю вирішувати проблеми сам.

68. У мене є бажання, які ніяк не можуть здійснитися.
69. Я не дуже хороша людина.
70. Я не завжди розумію, що можна робити, а що не можна.
71. Я часто не можу наважитися на будь-який вчинок.
72. Коли я стою на мосту, мене іноді так і тягне стрибнути вниз.
73. Я потребую теплих, довірчих стосунків.
74. Терпіти біль на зло мені буває навіть приємно.
75. Я відчуваю потребу у гострих відчуттях.

Додаток 2

Методика діагностики рівня шкільної тривожності (Філліпса)

Інструкція: Якщо Ви згодні з твердженням ставите «+», якщо ні то «-»

1. Чи важко тобі триматись на одному рівні з усім класом?
2. Чи хвилюєшся ти, коли вчитель каже, що має намір перевірити, наскільки ти знаєш матеріал?
3. Чи важко тобі працювати у класі так, як цього хоче вчитель?
4. Чи сниться тобі часом, що вчитель лютує від того, що ти не знаєш урок?
5. Чи траплялося, що хтось із твого класу бив чи вдаряв тебе?
6. Чи часто тобі хочеться, щоб учитель не поспішав при поясненні нового матеріалу, доки ти не зрозумієш, що він каже?
7. Чи сильно ти хвилюєшся при відповіді чи виконанні завдання?
8. Чи трапляється з тобою, що ти боїшся висловлюватись на уроці, бо боїшся зробити дурну помилку?
9. Чи тремтять у тебе коліна, коли тебе викликають відповідати?
10. Чи часто твої однокласники сміються з тебе, коли ви граєте в різні ігри?
11. Чи трапляється, що тобі ставлять нижчу оцінку, ніж ти очікував?
12. Чи хвилює тебе питання, чи не залишать тебе на другий рік?
13. Чи намагаєшся ти уникати ігор, у яких робиться вибір, тому що тебе, як правило, не вибирають?
14. Чи буває часом, що ти весь тремтиш, коли тебе викликають відповідати?
15. Чи часто у тебе виникає відчуття, що ніхто з твоїх однокласників не хоче робити те, чого ти хочеш?
16. Чи сильно ти хвилюєшся перед тим, як почати виконувати завдання?

17. Чи важко тобі отримувати такі позначки, на які чекають від тебе батьки?
18. Чи боїшся ти часом, що тобі стане погано у класі?
19. Чи твої однокласники будуть сміятися над тобою, чи ти зробиш помилку при відповіді?
20. Чи подібний ти до своїх однокласників?
21. Виконавши завдання, чи турбуєшся ти про те, чи добре впорався з ним?
22. Коли ти працюєш у класі, чи впевнений ти, що все добре запам'ятаєш?
23. Чи сниться тобі іноді, що ти у школі і не можеш відповісти на запитання вчителя?
24. Чи правда, що більшість хлопців ставляться до тебе по-дружньому?
25. Чи працюєш ти більш ревно, якщо знаєш, що результати твоєї роботи будуть порівнюватися в класі з результатами твоїх однокласників?
26. Чи часто ти мрієш про те, щоб менше хвилюватися, коли тебе питають?
27. Чи боїшся ти часом вступати в суперечку?
28. Чи відчуваєш ти, що твоє серце починає битися, коли вчитель каже, що збирається перевірити твою готовність до уроку?
29. Коли ти отримуєш хороші позначки, чи хтось із твоїх друзів думає, що ти хочеш вислужитися?
30. Чи добре ти почувашся з тими з твоїх однокласників, до яких хлопці ставляться з особливою увагою?
31. Чи буває, що деякі хлопці в класі говорять щось, що тебе зачіпає?
32. Як ти думаєш, чи втрачають прихильність ті з учнів, які не справляються з навчанням?

33. Чи схоже, що більшість твоїх однокласників не звертають на тебе увагу?
34. Чи часто ти боїшся виглядати безглуздо?
35. Чи задоволений ти тим, як до тебе ставляться вчителі?
36. Чи допомагає твоя мама в організації вечорів, як інші мами однокласників?
37. Чи хвилювало тебе колись, що думають про тебе оточуючі?
38. Чи сподіваєшся ти в майбутньому вчитися краще, ніж раніше?
39. Чи вважаєш ти, що одягаєшся до школи так само добре, як і твої однокласники?
40. Чи часто ти думаєш, відповідаючи на уроці, що думають про тебе в цей час інші?
41. Чи мають здібні учні якісь особливі права, яких немає в інших хлопців у класі?
42. Чи злиться деякі з твоїх однокласників, коли тобі вдається бути кращими за них?
43. Чи задоволений ти тим, як до тебе належать однокласники?
44. Чи добре ти почувашся, коли залишаєшся віч-на-віч з учителем?
45. Чи висміюють часом твої однокласники твою зовнішність та поведінку?
46. Чи ти думаєш, що турбуєшся про свої шкільні справи більше, ніж інші хлопці?
47. Якщо ти не можеш відповісти, коли тебе питають, чи ти відчуваєш, що ось-ось розплачешся?
48. Коли ввечері ти лежиш у ліжку, чи ти думаєш часом із занепокоєнням про те, що буде завтра в школі?
49. Працюючи над важким завданням, чи відчуваєш ти часом, що забув речі, які добре знав раніше?

50. Чи тремтить твоя рука, коли ти працюєш над завданням?
51. Чи відчуваєш ти, що починаєш нервувати, коли вчитель каже, що має намір дати класу завдання?
52. Чи лякає тебе перевірка твоїх знань у школі?
53. Коли вчитель каже, що збирається дати класу завдання, чи ти відчуваєш страх, що не впораєшся з ним?
54. Чи снилося тобі часом, що твої однокласники можуть зробити те, чого ти не можеш?
55. Коли вчитель пояснює матеріал, чи тобі здається, що твої однокласники розуміють його краще, ніж ти?
56. Чи турбуєшся ти дорогою до школи, що вчитель може дати класу перевірючу роботу?
57. Коли ти виконуєш завдання, чи ти зазвичай відчуваєш, що робиш це погано?
58. Чи тремтить твоя рука, коли вчитель просить зробити завдання на дошці перед усім класом?